

AHISKA TÜRKLERİNİN MENŞEİ VE TARİHİ GELİŞİM SEYİRLERİ

Mustafa KALKAN

*Abay Devlet Üniversitesi Kazak Filoloji Fakültesi
Orta Asya Tarihi ve Türk Dili Bölümü Öğretim Görevlisi*

ÖZET

Ahıska, Gürcistan'ın güneyinde bulunan bir bölgedir. Kıpçak Türkleri arasında yer alan uruğlar-boylar bu bölgeye yerleştikleri için Ahıska Türkü adını almışlardır. Gürcistan sınırları dahilinde bulunan bu bölgenin coğrafi adının dışında, mevcut mekâna yerleşen Türk boylarının isimlerinin bu coğrafyayla hiçbir ilişkisi yoktur. Ahıska Türklerinin, bir geçiş noktası olan Kafkaslara yerleşmiş olması, kavimler kapısı olan bu bölgede yaşayan bazı milletlere Ahıska Türklerinin etnik yönden bağlı olabileceği düşüncesini doğurmuştur. Bunun için de, Ahıska Türklerinin Gürcü, Tatar, Azeri ve Kıpçak boylarına mensup olabileceği üzerinde durulmuştur. Kullanılan dilin, kültürel yapının, fizikî özelliklerin (antropolojik hususiyetlerin) Gürcülere kesinlikle benzerlik göstermediği görülmüştür. Ahıska Türklerinin gerek gelenek, gerekse dil özellikleri olarak Oğuz boylarından bazı farklılıklara sahip olması dikkat çekicidir. Fizikî yapı itibarıyla, Ahıska Türklerinin Oğuzlardan çok, Kıpçak boylarına benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, bölgenin İskitlere kadar varan bir coğrafya şeklinde yerleşme alanı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bölge üzerinde yapılan incelemelerde onomastik ilmine göre tespit edilen isimlerin eski Türkçe olduğu fakat bu sahaya Gürcü ve Kafkas kavimlerinin ilerlemesi ile farklı adlandırmaların coğrafi ad olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Anahtar kelimeler:

Ahıska, Misket, Gürcü, Tatar, Oğuz, Kıpçak.

Ahıska Türklerinin menşei meselesi, uzun süredir tartışmalara mevzu olduğu halde, gerçek anlamda bu nokta ilmî mahfillerde bütün yönleriyle araştırılmamış bir konudur. Ahıska Türklerinin, Kafkasya ve Ahıska bölgesinden sürgün edilmesinden sonra bu uruğun veya boyun (çünkü Ahıska Türkleri tarihî seyir içerisinde müstakil bir boy olarak değil de bir uruğ olarak görülür) gerek Rusya'da, gerekse diğer muhtar ve otonom Türk cumhuriyetlerinde hangi bölgelere yerleştirildikleri bilinmektedir.

Rusların titiz bir şekilde düzenledikleri demografik istatistiklerde rahatlıkla Ahıska Türklerinin hangi bölgelerde yerleşmiş olduklarını tek tek tespit etmek mümkündür.

Ruslar, bu Türk uruğunun üzerinde oluşturmuş olduğu kültürel baskı ile, nüfuzlarını benimsetmeye çalışmış, fakat başarılı olmadığını görünce etnik olarak bu uruğun Gürcülere mensup olduğu fikrini ileri sürmüşlerdir. Bu düşünce doğrultusunda, çok sayıda Rus ve Gürcü kökenli ilim adamı, hacim olarak oldukça kabarık olan eserler neşretmişlerdir. Gerçekleştirilen uygulamaların yanı sıra, Ahıska Türklerinin önde gelenlerine, zorla veya satın alarak kendilerini Gürcü olarak kabul edip halkı da bu düşünceye inandırmaları için çeşitli tekliflerde bulunmuşlardır.

Araştırmamızda gerek bu iddia, gerekse diğer iddialar göz önünde bulundurularak Ahıska Türklerinin etnik menşei aydınlığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Bu araştırmayı yaparken, Ahıska Türklerinin fizikî yapıları (fizikî antropoloji), meskûn oldukları yerleşim alanları (tarihî coğrafyaları) ve dil hususiyetleri (lehçeleri) ayrıntılı bir şekilde araştırılarak, metot özellikleri ile tarih ilmine yapabilecekleri katkılar göz önünde bulundurularak zikredilen disiplinlerden yararlanmaya özen gösterilmiştir.

Bunun yanı sıra tarih disiplininde kullanılan komperatif (karşılaştırmalı-mukayeseli) metot ile, Ahıska Türklerinin Gürcü ve Oğuz Türkleri arasındaki benzer-farklı yönleri ayrıntılı bir şekilde konmaya çalışılmıştır.

Ahıska adı, Ermeni, Gürcü, Rus ve Türk kaynaklarında (Ak - Sıka, Ak - kale, Akesga, Ahal - tsihe, Akhalsikhe, Akal kelek, Akal kalak vb. şekillerde) görülmektedir. Ahıska, küçük bir

bölgenin adı olarak zikredildiği için coğrafi adlandırmada "Meskhet Bölgesi" şeklinde bilinir.

Ahıska Türkleri'nin bazı Gürcü ve Ermeni kaynaklarında Mesket - Misket Türkleri olarak adlandırılmasının sebebi «*Gürcistan'ın güneyinde Karadeniz'in Acaristan kıyısından Kura nehrinin Borcomi Deresi'ne kadar olan 150 kilometrelik bir arazide...*» (Arslan, 1995: 2) yerleşmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Fakat iki adlandırma da coğrafi isimlendirmeye istinaden verildiği için, etnik olarak bu bölgeye yerleşmiş olan Ahıska Türkleri'nin menşei tespitinde yeterli hareket noktaları olarak görülemez. Hele Kafkaslar'ın asırlardır süregelen göçlere kucak açan en önemli geçiş noktalarından biri olduğu düşünülürse, coğrafi bölgeye istinaden yapılacak etnik tespitlerin bir geçerliliğinin olmayacağını takdir etmek gerekir.

Tarih ilminde birçok meselenin gün ışığına çıkarılmasında ve etnik tahlillerde, coğrafi çevre ve kültür kuşakları içinde yer alma, önemli hareket noktaları olarak kabul edilir (Proşteyn, 1978: 76). Bazı teoriler, bu noktaya göre ileri sürülerek şekillendirilmeye çalışılır.

Coğrafi saha teorisinde Anadolu, Kafkasya ve Mezopotamya bölgesi gibi kavimlerin geçiş noktası olan istisna bölgeler de vardır. Ahıska Türkleri de "Kavimler Kapısı" olan işte böyle jeo-stratejik bir bölge üzerinde yerleşmiş olan boylardan biridir.

Türk kavimleri arasında yer alan İskitler, coğrafi çevre ve sosyal yaşayış yönüyle incelenmiş, dil özellikleri, devlet yapıları, tipik Türk devlet geleneğiyle karşılaştırılmış, arkeolojik verilerin, yazılı kaynakları destekler mahiyette özellikler sergilemesi sonucunda etnik yapıları tespit edilebilmiştir. İskitlerin etnik menşe, uzun yıllar süren çalışmalarla bulunmuştur.

Göktürklerin kökeninin kısa sürede tespit edilebilmesinin sebebi; bu kavmin yerleşim bölgesinin "merkez mekân" da (Orta Asya'da - Türkistan'da) bulunması, kullandıkları dilin belirgin bir şekilde Türkçe olması ve sosyal yaşayışlarının Türk halklarında görülen belirgin özellikleri sergilemesidir.

Etnik tahlil ve tespitler, kavmin asker gücüne, nüfus yapısına, tarih aktivitesine, bulunduğu bölgeye, kültürel zenginliğine, kültürel etkileşimine, komşu olduğu devletlerin

kroniklerindeki yazılı bilgilere, arkeolojik verilere, jeopolitik konuma vb. unsurlara göre belirlenir. İskitler ve Göktürkler, tarihî seyir içinde güçlü kültürleriyle başka devletlere, sanat yönüyle, ordu teşkilatıyla, devlet yönetimiyle, dilleriyle, gelenekleriyle vb. yönlerle nüfuzda bulunmuş iki büyük devlettir. Bu büyük kavimlerin yanı sıra, tarih sahnesinde yer alan fakat adlarından başka (Kurikanlar gibi) geriye hiçbir şey bırakamayan, hangi millete mensup olduğu bile tam anlamıyla bir türlü tespit edilemeyen uruğlar (boylar) da vardır. Etnik kökeni ve bağlı bulunduğu kültür yönüyle Ahıska Türkleri'nin tarih gelişimi ile ilgili olarak birinci elden kaynak ve ayrıntılı malûmât bulmak çok zordur. Ahıska Türkleri'nin etnik menşeyini tespit için öncelikle halihazırdaki coğrafyalarını belirlemek gerekir. Bugün, Ahıska Türkleri'nin yaşadığı coğrafya Gürcistan sınırları dahilinde bulunan bir bölgedir. Gürcülerin bu bölgedeki tarihi, bilindiği gibi eski dönemlere dayanmaktadır. Mevcut coğrafi bölgeye, nüfus kesafetine ve Ahıska Türkleri'nin soyadlarına bakılarak bölge halkının Gürcü olabileceği hakkında fikirler ileri sürülmüştür. Bu teorinin yanı sıra Azerbaycanlı olarak da kabul edilen Ahıska Türkleri, Oğuz boyları arasına dahil edilmek istenmektedir. Üçüncü bir teoriye göre, Ahıska Türkleri, Tatarlarla akraba addedilmektedir.

Gürcülerin, Kafkasya bölgesinde ve Gürcistan'daki etkinlikleri, tarihin eski dönemlerine kadar gitmektedir. O dönemlerde, bugünkü coğrafyada ve çevresinde Gürcü devletleri kurulmuş, yerleşik bir kültür çatısı oluşturulmuştur. Gürcüler etnik olarak farklı bir ırka mensup oldukları gibi, dil ailesi yönüyle Kafkas kavimlerinden farklı bir grubun içinde yer alırlar. Aynı zamanda, Gürcü fizyonomisi, Ahıska Türkleri'nin antropolojik yapısıyla benzerlik göstermemektedir, Gürcü kültürü, Türk kültürü ile hiçbir ortak özelliğe sahip değildir. Aynı coğrafi sahayı paylaşmanın getirmiş olduğu bazı etkileşimler söz konusu olabilir, ayrıca Kafkas kültürü içinde Gürcü kültürü başlı başına farklı bir grup oluşturur. Gürcü dilinden Ahıska Türkçesi'ne geçen kelime sayısı yok denecek kadar azdır. Tarihin çeşitli dönemlerinde olduğu gibi bu dönemde de kültürel asimilasyonun söz konusu olabileceği ve Gürcüleşmenin zamanla

gerçekleştirilebileceğinin mümkün olduğu bilinmektedir. Gürcü olan bazı boylar Anadolu'da kalarak Türkleştiği gibi, bazı Türk boyları da Gürcistan'daki Gürcülerle kaynaşarak zamanla Gürcüleşmiş olabilir. Fakat, Ahıska Türkleri'nin tamamının Gürcüleştirilemediği, onların sosyal hayatlarındaki baskın Türk kültüründen anlaşılmaktadır. Gürcü kültürünün etkisi altında kalan bir toplumun, aradan asırlar geçse de bir çok noktada, etkileşim sonucu benzer özellikler sergileyebileceği kesindir. 16,17,18,19 ve 20. asırda bile Gürcü kültürünün Ahıska Türkleri üzerinde hiçbir etkisi söz konusu olmamış, dil asimilasyonunda bile gelişme kaydedilememiştir. Gürcü teorisi ile ilgili olarak çeşitli fikirler ileri süren ilim adamları bulunmaktadır, fakat en zayıf teorinin bu olduğu, diğer araştırmacılar arasında da kabul görmektedir. Bu teoriye alternatif olarak son dönemlerde Ahıska Türkleri'nin zamanla Türkleşerek Gürcülüklerini kaybettikleri ileri sürülmektedir. Zikredilen teori, özellikle S.S.S.R - B.D.T'deki ilim adamları tarafından ısrarla vurgulanmaktadır. İleri sürülen bu tez, kültür tarihi açısından mümkündür. Kırgız kavminin ve bir çok Kafkasya uruğunun zamanla Türk kültür kuşağı içinde kalarak Türkleştiği ve dil yönüyle farklı lehçeleri konuşmaya başladıkları bilinmektedir. Rus ilim adamları tarafından ileri sürülen bu tez, antropoloji, etnoloji, onomastik ve linguistik ilminin son asırda tam olarak belirlenmiş olan araştırma metodlarıyla rahatlıkla reddedilebilmektedir. Slav kökenli ilim adamlarının kültür tarihi açısından ileri sürdükleri bu uygunluk aslında politik amaçlara yöneliktir.

Azerbaycan Türkleri bilindiği gibi Oğuz boylarının bir araya gelmesinden oluşmuştur. Bugün Azerî Türkleri olarak bilinen Oğuzlar, gerek dil gerekse gelenek yönüyle Ahıska Türkleri'nden farklıdır. Azerbaycan Türkleri, edebî yönleriyle Oğuz Türkçesi'ni geliştirmiş ve kendilerine has bir edebiyat oluşturmuşlardır. Son derece zengin olan Azerî edebiyatı aynı zamanda konuşma dili ve estetik üslubuyla dikkat çekerken diğer Oğuz dili gruplarından farklı olduğunu belirgin bir şekilde hissettirmektedir. Ahıska Türkçesi, Kafkasya bölgesinin diğer dillerinde olduğu gibi Azerbaycan Türkçesi'ne göre daha kaba ve sert çizgilere sahiptir. Ahıska Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi'yle bazı noktalarda benzerlik gösterse de bu, Azerî edebiyatının kültürel saha

olarak geniş bölgelere yayılıp etkisini Ahıska Türkleri üzerinde göstermesi şeklinde değerlendirilebilir. Gerek gelenek, gerek sosyal yapı, gerekse dil yapısı olarak Ahıska Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi'nden farklıdır. Ahıska Türkleri arasında Azerî kökenli insanlar yaşamaktadır. Sayı yönüyle az olan bu insanların kullandığı dil, Ahıska Türkçesi'yle karışmış olsa da saha dillerini bilen bir kişi bunu rahatlıkla ayırt edip konuşan kişinin hangi etnik kökene sahip olduğunu anlayabilir. Ahıska Türkleri arasında yaşayan ve etkileşim yönüyle girift bir şekilde sosyal ilişkilerini yerli halkla geliştirmiş olan Terekemeler de az değildir.

Bazı «*Etnologlara göre Mesket Türkleri'nin aslı Gürcü olmayıp Tatar Türkleri'ne dayanmaktadır*» (Avşar, vd. 1994: 7,8). Ortaya konulan iddia, Kıpçak grupları içinde yer alması sebebi ile Tatarlara benzerlik göstermesi noktasında kabul görebilir. Ama Tatarlarla Ahıska Türkleri arasında ne antropolojik, ne dil, ne de kültürel olarak tam anlamı ile bir benzerlikten söz etmek zordur. Tatarlar da diğer Türk boyları gibi Karadeniz'in kuzeyinden geçerek bu bölgelere girmiş olabilir, ama bu bölgelerde daimi olarak kaldıkları vaki değildir. Bilindiği üzere, «*Kafkasya, diller ve halqlar dağıdır*» (Miziev, 1993: 119). Birçok uruğ, kavimler kapısı olan bu bölgeden geçmiştir. «*VII. yüzyıllıye aid 'Ermeni Coğrafyası'nda, Merkezi Gafkaz'da 53 tayfanın adı çekilir... el - Mesud me'lumatlar ve birlikler kitabında yazırdı: "Gabg dağlarında olduğca çoh sayıda tayfa ve hökmdarlıq var. Bu dağlarda 72 tayfa yaşır, her tayfanın öz hükmdarı, basgasına ohşamayan öz dili vardır*» (Miziev, 1993: 13). Görüldüğü gibi Kafkaslar bir geçiş kapısıdır, bin bir çeşit halkın yaşadığı, bir kısmının tekrar Asya'nın derinliklerine, bir kısmının Avrupa'ya, bir kısmının İran'a, diğer kolların Mezopotamya ve Mısır'a geçtiği, tarihî verilerle anlaşılmaktadır. Tarihin en eski dönemlerinden beri Asya'dan gelen ve Asyenik kökenli olan kavimlerin asırlar önce bu yolu kullandıkları Mezopotamya'ya Sümerler, Anadolu'ya Hurri-Mitani, Karadeniz'in kuzeyine İskit-Saka adıyla indikleri (Kalkan, 1996: 13) bilinmektedir. Türk kavimlerinin, M.Ö.'ki dönemlerden itibaren Asya'dan başlayan göçleri sırasında Sabirler, Avarlar, Hazarlar, Bulgarlar, Kıpçaklar ve Peçenekler hep bu yolları kullanmıştır. M.S. 840 yılında, Uygurların yediği

Kırgız darbesi, batıya kayma hareketini hızlandırmış ve birçok Türk boyu [Dokuz Tatarlar] (Gumilev, 1994: 432) hızla Kafkaslara yönelerek Derbent üzerinden İdil-Ural-Kama nehirleri bölgesine geçmiş, oradan Macaristan ovasının düzlüklerinde yeni devletler kurmuşlardır. Tatarların, Kıpçak boyları içindeki yeri ve Bulgar Devleti'nden sonraki dönemde Kazan Hanlığı içindeki güçleri bilinmektedir (Mercanî, 1989: 53-122) Fakat Tatarların kullandığı dilin Kıpçak Türkçesi'ne dahil edilmesi, fizik antropoloji olarak Kıpçak grupları içinde yer alan Ahıska Türkleri'nin de aynı dili kullandığı anlamına gelmemelidir. Kaşgarlı Mahmut eserinde Türk dilleri ile ilgili olarak ayrıntılı bilgiler vermiştir. Eserde, «*Uygurların dilleri çok sade ve temizdir. En kolay dil Oğuzların dilidir. Kay, Yabaku, Tatar ve Basml boylarının kendilerine ait dilleri vardır. En ağır dil Hakanye birliğine dahil olan halkların Türkçesidir*» (Kaşgarî, 1993: 11,12) diye açıklamıştır.

Kıpçak dil gurubunun en zengin ve gelişmiş dilleri arasında Tatar Türkçesi de vardır. Bugün Doğu Anadolu Bölgesi'nde (Erzurum - Oltu / Narman, Artvin - Şavşat / Yusufeli, Ardahan, Kars gibi şehirlerde) dağınık olarak iskân edilmiş olan Ahıska Türkleri'nin kullandıkları Türkçe, hemen hemen Gürcistan sınırlarında yaşayan Ahıska Türkleri'nin konuştuğu Türkçe ile aynıdır. Doğu Anadolu'da kullanılan bazı kelimeler Azerbaycan Türkçesi'nden alınmıştır. Ahıska Türkçesi'nde bugün kullanılan yerel ifadeler ise az da olsa unutulmuştur. Tatar Türkçesi ve Ahıska Türkçesi arasında büyük farklılıklar olduğu gibi Tatarların sosyal hayatındaki baskın motifler Ahıska Türkleri'nde yoktur. Düğün törenleri, ataerkil yapı, kadının aile içindeki serbestiyet anlayışı tamamen farklıdır. Ahıska Türkleri'nde kapalı yerel kültür anlayışı görülürken, Tatarlar açık ve baskın kültür durumundadırlar.

Sosyal hayatta, Tatarlar ticaretle, Ahıska Türkleri ise hayvancılıkla ve tarımla iştigal etmektedir. Müzik anlayışından, yemek zevkine, yöresel oyunlardan, dinî yaklaşıma kadar farklı özellikler sergilenmektedir. Kafkasya bölgesi, (Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan) bilindiği gibi Göktürk Devleti döneminde de Türk boylarının kondukları (iskân edildiği) bir bölge özelliği taşımıştır. Türk boyları, bu bölgede

yerleşirken Uygur Devleti'nin yönetim merkezini Şimalî Çin'e kaydırması Kafkaslar'daki yerleşme hareketlerini durduramamıştır. 840 yenilgisi, devam etmekte olan hatta Arap Yarımadası'na, İran'a ve Mısır'a kadar sirayet etmiş bulunan hızlı yerleşimi iyice artırmış, Kırgızların önünden kaçan Türk boyları bu bölgelere mecburi olarak yerleşmişlerdir.

Kırgız darbesi, daha önce bu bölgeye (Seyhun - Ceyhun ve Maverâünnehir) yerleşmiş olan Oğuz boylarının arasına, Kapçakların da karışmasına sebebiyet vermiştir. Göktürk yazıtlarında da görülen Oğuz - Türk adı altında toplanan diğer boyların mücadelesi, daha sonraki dönemlerde Türk uruğlarını Oğuzlar - Kıpçaklar diye ikiye ayırarak ve sosyal bir bölünme yaşanacaktır (Gumilev, 1992: 99). Bu bölünme, her ne kadar kesin çizgilerle netleşmemişse de kitabeler dikkatle incelendiğinde aradaki şiddetli mücadele rahatlıkla fark edilebilecektir. Bu tarihten sonra, Kıpçak grupları da (Peçenekler, Uzlar, Kumanlar, Tatarlar daha sonra Moğol baskısı ile Uygur ve Kırgızlar) batıya, Kafkasya bölgesine ve Karadeniz'in kuzeyine hızla göç etmeye başlamıştır (Aydarov, 1995:173-179-180).

Göktürkler'den önce bu bölgelere göç edilmiş olsa da sayı kesafeti yönüyle belirgin bir hareketlilik söz konusu olmamış, bölgenin yerli halkları yerleşim alanlarından ayrılmamışlardır. Asıl hareketlilik, Avarların, Göktürk darbesi ile Avrupa'ya geçişleri sırasında yaşanmış, kitleler halinde sürüklenen Moğol, Türk, Fars, Sogd, Kırgız ve Tibet menşeli kavimler bu bölgenin yerleşik halklarını vatanlarından uzaklaştırmışlardır. Zaten bugün Kafkasya, Gürcistan ve Azerbaycan olarak bilinen topraklar gerek stratejik konumu, gerekse zenginliği yönüyle asırlar önce de dikkat çeken topraklardır. Bu bölge, asırlarca Sasanilerin, Romalıların, Arapların dikkatini çekmiş ve bölge üzerinde şiddetli mücadeleler olmuştur. Sasan gücünün silinip Roma İmparatorluğu'nun bu geniş coğrafyada etkisiz hale gelmesiyle bölge önce ticarî merkez olmuş daha sonra da Arap nüfuzunun etkin olduğu bir mekân durumuna dönüşmüştür. Roma'nın bölgedeki nüfuzu, M.S. 5. ve 6. asırdan sonra kaybolmaya başlayınca Kafkaslar'daki -Güney Gürcistan'daki siyasî nüfuz boşluğunu Türk boyları doldurmuştur.

Asya'da Türk boyları arasında devam eden mücadele, kuraklık, verimsiz topraklar ve güçlü devletlerin mücadelesi sırasında yavaş yavaş azalmaya başlayan Türk nüfusu, M.S. 8. ve 9. asırlarda Kafkasya bölgesine yönelmiştir. Türk boylarının, bu bölgede demografik olarak çoğunluk oluşturmaya başlamaları, etnik yapıyı ve sosyal yaşayışı mecburi olarak değiştirmiştir. «Azerbaycan'ın kuzeyinde yer yer 3000 metreyi aşan Kafkas dağları, güneyde ise Ermenistan'ın dağ kütleleri uzanır... Etrafının dağlarla çevrilmesine rağmen Azerbaycan topraklarının % 40'ı ovadır. Yükselen dağ zirveleri 2000 metreye ulaşan yaylalar, ovalar ve bozkırların yanı sıra deniz yüzeyinden aşağıda toprağa da sahiptir. Derin boğazlar ve akarsu yataklarıyla parçalanmış görkemli sırtlar ve çıkıntılar, Kuzey bölgesine olağanüstü güzellikler katar. Azerbaycan topraklarının en verimli bölgesi Kura ve Aras nehirlerinin deltalarının karıştığı yerdir» (Avşar, vd. 1994: 37). Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan üzerinde oluşan nüfus yoğunluğu 12. -13. asırda çok belirgin bir şekilde görülmeye başlamıştır. Azerbaycan'a , Gürcistan'a Türk boyları gelmeden önce bu bölgede bulunan küçük devletler üzerinde belirgin olarak görülen Fars kültürü ve dilinin etkisi, bir süre sonra yerini Oğuz Türkçesi'ne bırakmıştır. Aynı zamanda, bu bölgede meskûn olan insanların din yaşayışları yapısal bir değişime uğramıştır. Zerdüş ve Şamanist husûsiyetler sergileyen karma din yapısı, yerini yeni gelen boyların dini olan Tek Tanrı (Gök Tengri) inancına terk edecektir. Fakat bugün bile, bu gelenekler ve dinî akideler Azerbaycan'da sathi de olsa unutulmamış ve devamlılık arz ederek günümüze ulaşmıştır (Zeynal, 1995: 38).

Azerbaycan'ın verimli topraklarının yanı sıra Gürcü ve Ermeni toprakları bu iskânlarda en önemli yerleşim merkezleri haline gelmiştir. Gürcü toprakları, tarım ve bağcılık yönüyle zengindir, fakat Ermenistan yüksek dağ silsilelerinin bulunduğu bir bölge olma husûsiyeti taşıdığı için diğer bölgeler kadar yerleşmeye elverişli değildir. İki verimli bölge arasında bulunan Ermenistan, geçit vermez dar boğazları ve yüksek dağlık bölgeleri ile diğer iki ülke için stratejik bir geçiş bölgesi olarak görülmektedir. Coğrafi bölge içinde önem arz eden Ermeni faktörü, Gürcü Krallıkları ve Bizans İmparatorluğu döneminden beri mevcuttur. Bu münasebetle tarihin hiçbir

döneminde Ermeni faktörü görülmeden düzenlenen planlar uygulamaya konulamamıştır. Çeşitli dönemlerde Ermeni Krallığı, Doğu Anadolu'nun iç bölgelerine kadar ilerlemiş, bazen topraklarını genişletmiş, bazen Bizanslıların saldırıları ile kendi topraklarına çekilmek zorunda kalmıştır. Belirtilen coğrafyada asırlarca iç içe yaşayan Ermeni-Gürcü grupları sosyal ilişkilerini geliştirerek kültürel birlikteliği bir noktaya kadar sağlayıp benzer ortak özellikler sergilemeye başlamışlardır.

Azerbaycan bölgesinde, Oğuz boylarının büyük bir güç oluşturmaya başlamaları iki devletin arasına bıçak gibi girmiş ve bu güç birliğini bozmuştur. Azerbaycan, birçok kavmin yerleşim mekânı olmuş, zenginliği her zaman dikkat çekmiştir. Bu bölgede, Gürcüler, Lazlar, Ermeniler, Avarlar, Dağlılar, Çerkezler, Çeçenler ve Lezgiler karma sosyal bir yapı oluşturmuştur. Bu bölgeye gelen Türk boyları sadece Oğuzlar değildir, ama ağırlığı Oğuz Türkleri teşkil etmektedir. Bilinmesi gereken önemli noktalardan biri de «*Türk milleti sadece bir uruğdan oluşmamıştır. Birçok kavmin bir araya gelmesi ile oluşan uruğlar birliğidir. Bu kavimlerin arasında: Oğuz, Türkmen, az sayıda Batı Oğuzları, Peçenekler, Kıpçaklar vb. uruğlar vardır. Diğerleri yerli Orta Asyalı kavimlerdir ayrıca bu bölgede Grek, Ermeni, Kürt, Laz, Gürcü ve Slav grupları gibi halklar da vardır*» (Yermeev, 1975:249; Haşimoğlu, 1997:18).

Bugün, 20-25 milyonu bulan Azerî nüfusunun (Iran, Azerbaycan, Kafkaslar, Türkiye ve Gürcistan topraklarında) yoğunluk göstermesi jeopolitik açıdan önemlidir. Kırılan Fars nüfuzu her ne kadar sonraki dönemlerde etkili olmaya başlamışsa da 9. asırdan 14. asra kadar gerçek anlamda bu bölgede baskın bir Oğuz kültür kuşağı oluşturulmuştur. Birçok boy yavaş yavaş kültürel olarak etkilenmeye ve Türkleşmeye başlayacaktır. Örneğin; Dağıstan bölgesi (Dağlılar), Karaçay-Balkar, Avar ve Gürcü boylan zamanla İslamiyet'i kabul edip, Türk kültür kuşağı içine dahil olmuşlardır. Bu belirgin değişim, bugün Müslüman olan ve Doğu Anadolu coğrafyasını meskün bölge olarak seçen Gürcüler de rahatlıkla görülmektedir. Artvin'de, Kars'ta, Erzurum'da ve Konya'da yerleşmiş olan Gürcüler zamanla Türkleşen gruplar arasında yer almıştır.

Unutulan bir nokta vardır ki o da kültürel asimilasyon ile etnik asimilasyonun bir olarak

telakki edilmesidir. Kültür asimilasyonu, Türk boyları tarafından özellikle tatbik edilmiş bir uygulama değildir, demografik (nüfus yoğunluğunun) üstünlük bu sonucu kaçınılmaz kılmıştır. Sosyal ilişkiler iç içe girmiş fakat din faktörü Ermenileri, Türk boylarından uzak tutmuştur. Bugün Müslüman olan ama daha önceki asırlarda İsevî (Hristiyan) dinine inanan ve bu dine mensubiyetleri kesinlikle bilinen bazı Gürcü grupları, kendi istekleriyle İslâmiyet'i kabul ettikleri için, Türk uruğları ile Gürcüler kaynaşmışlardır. Kafkasya'ya gelen Kıpçak boylarının (Kırgız, Peçenek, Kuman, Tatar, Başkırt vb.) Oğuzların siyasî üstünlüğünü kabullenmek zorunda kalmış olmaları gerekir. Oğuz boyları ile lehçe farklılığı dışında aynı dili konuşan Kıpçak boyları, asırlardır yaşanan hakimiyet mücadelesi sonucu bu bölgeden ayrılarak Karadeniz'in kuzeyine geçmiş, oradan da Avrupa'ya açılmışlardır.

Devlet anlayışımızda, Türk töresi gereği her boyun hakimiyet noktasında kendini güçlü gördüğü an idareye talip olma hakkı vardır, işte bu hak bazen Türk tarihinde şiddetli mücadelelerin yaşanmasına sebep olmuştur. Tabii olarak bunun avantajları da yok değildir. Türk boylan asker dinamizmini, aksiyon gücünü daima güçlü olmakla elde edebileceklerini bilirlerdi. Aksi takdirde başka bir boyun idarede söz sahibi olacağını bilir ve tarz-ı hareketini gelişmelere göre düzenlerdi. Aynı mekânda iki güçlü birliğin yaşama şansı olmadığı için bazen hiç mücadele yapılmadan diğer boy mevcut mekânı terk eyler ve başka diyarlarda kendine devlet kurardı. Bazen de diğer boyun yönetimini kabullenir ve yönetimde az da olsa etki sahibi olmanın yollarını arardı (Kalkan, 1995: 18,19).

Fizikî yapı (antropoloji), Oğuz boylarında farklı, Kıpçak boylarında farklıdır. Her ne kadar bu iki grup brekisefal ırkın özelliklerini sergilese de Kıpçak boylarının fizik yapıları dikkatle tetkik edildiğinde Oğuz fizyonomisinin kendine has özellikler sergilediği görülür. Bu farklılık, Roma, Gürcü, Ermeni ve Slav kaynaklarında da anlaşılmış, Oğuz Türkleri; orta boylu, yuvarlak yüzlü, geniş alınlı, seyrek sakallı, küçük yuvarlak burunlu, brekisefal mongoloitte olduğu kadar olmasa da çökük küçük gözlü (mavi, siyah, kahverengi), kılsız vücutlu, vücudunun altı güçsüz,

üst kısmı güçlü gelişmiş kaslarla kaplı, ten olarak esmer, elmacık kemikleri net bir şekilde çıkık olarak tasvir edilmiştir.

Kıpçak grupları ise; orta ve uzun boylu, yuvarlak iri düz yüzlü, uzun düz burunlu, elmacık kemikleri çok az çıkık, gelişmiş kemik yapısı, kullu bir vücut, gür sakal ve saçlar, gelişmiş iri kaslar, uzun ayak ve güçlü kollar, fazla çıkık olmayan normal büyüklükte gözler (yeşil, mavi, siyah, kahverengi), dar alın ve ten rengi olarak beyaz tenli bir ırk şeklinde tarif edilmektedir. Ayrıca, Kıpçak boylarının Oğuz boylarına oranla daha sert ve acımasız oldukları özellikle vurgulanmaktadır (Sadıkov, vd. 1995: 66-67). Oğuz boylarının, Kıpçaklara göre daha çelimsiz ama buna rağmen hareketli oldukları açıklanmıştır. Rus kronikleri ve Roma kaynakları «*Kıpçaklar çok güçlü ve amansızca mücadele eden Türk boylarındandır. Bir Kıpçak savaşçısı 4-5 Slav askerini öldürebilecek kadar iyi savaşır*» (Kırzioğlu, 1992) diye açıklamaktadır.

Kıpçak boyları, «*XI. asrın yarısından itibaren İdil'den hareket ederek batıya doğru yönelmeye başladılar, Doğu Avrupa'nın içlerine kadar olan bölgede hareket halinde bulunan Kıpçaklar, bu bozkırlara kendi adlarını (Deşt-i Kıpçak) verdiler. Kimekleri de grupları içine dahil eden Kıpçak boyları arasında Başkurt, Peçenek, Korluk ve Oğuz boyları da vardı*» (Akişev, 1994: 76,77). Rus yıllıkları, Kıpçakları (Kıpçak) Fok, Tork, "Kangar" boyuna Peçenek, Kıpçakları-Kuman ve Poloves olarak adlandırmışlardır. Kıpçaklar; Yenisey'de bulunmuş taş kitabede Soyunçura Hakan'ın (VII. asır) hükümdarlığından bahseder. Dördüncü satır şu sözlerle başlar: «*Türk Kıpçak elig yıl olurmuş*» -«*Türk Kıpçaklar elli yıl oturmuşlar*» (Süleyman, 1992: 157). Kafkaslara, Gürcistan'a ve Ermenistan bölgesine yerleşen Kıpçak boylarından bazıları, buralarda kalarak Oğuzların hakimiyetini kabullenmişlerdir.

Dağlılar, Çeçenler, Karaçay-Balkarlar, Kimekler ve Kara Papaklar aynı coğrafyaya yerleşen boylar arasında yerlerini almışlardır. Özellikle Karaçay-Balkarlar, Dağlılar, Kara papaklar ve Kimekler, Kıpçak gurubunun kültür özelliklerini belirgin şekilde sergileyen uruğları arasındadır. Tatarlar, Derbent bölgesinden hızla geçerek Bulgarların içine dahil olmuş ve bu bölgelerde (Gürcistan, Kafkaslar ve Ermenistan'da)

durmamışlardır. Ahıska Türkleri, Güney Gürcistan'da Meskhetiya diye adlandırılan bölgede baskın bir şekilde yoğunluk oluşturmuşlardır. Fakat Meskhet adı ve etimolojisi ile hiçbir ilgileri yoktur.

Ahıska Türklerinin Tarihî Gelişim Seyirleri

Türk boylarının Kafkaslar'daki geçmişi, bilindiği gibi M.Ö. 54. asırlara kadar tarihlenebilmektedir. İskit-Saka gruplarının bu bölgeyi geçiş tahtası olarak kullanıp Avrupa'ya girdikleri kaynaklarda açıkça görülmektedir. Kafkaslar'daki İskit grupları Avrupa'ya geçtikten bir süre sonra eski güçlerini koruyamadıkları için kurdukları devletler dağılmış ve birçok boy hareket noktaları olan Kafkaslara tekrar geri çekilmiştir. Aynı olay, Hun Türkleri tarafından M.S. 3.-4. asırlarda tekrarlanmış, Atilla Batı Avrupa Hunları'nın kurmuş olduğu devletin yıkılmasından sonra Hun Tanrıkutu Atilla'nın oğulları ve Hunlara tabi olan boylar tekrar bu bölgeye dönerek varlıklarını korumak zorunda kalmışlardır. 8. ve 9. asırdan sonra Kafkaslar'da hareketlenmenin başlamasıyla 10.-11. asırda bazı Kıpçak boyları çeşitli sebeplere binaen bu bölgelere yerleşmişlerdir.

Bölgenin zamanla Türkleşmesi, aynı zamanda atlama tahtası olarak bilinen bu toprakların, yaygın bir şekilde yerleşim amacıyla da kullanıldığını ortaya koyar. Ahıska Türklerinin, İskit - Saka kırıntılarının nüveleri olma ihtimali zayıftır, çünkü İskit silsilesinin üzerinden Sabir, Avar, Hazar, Bulgar, Peçenek, Kuman, Kıpçak ve Moğol grupları sel gibi geçmiştir. En son geçen silsile Kıpçak gruplarıdır. Bu bölgede kesif olarak Moğol boylarının nüfuzundan söz etmek imkânsızdır. Moğolların Kafkasları istilas sırasında da bu bölgede Kıpçakların ve Uygurların asker gücü değerlendirilmiştir, Moğolların nüfus yoğunluğu, asker gücü, bu kadar uzak topraklara ulaşmak ve nüfus yapısını değiştirmek için yeterli değildir (Hara Davan, 1992: 195,196). Ahıska Türkleri'nin yerleşim bölgesi, Kıpçak boylarının hareket noktaları üzerindedir (Madanov, vd. 1994: 35,36). Ayrıca, fizik yapı itibarıyla Azerbaycan Türkleri ile karışmamış olan Ahıska Türkleri birçok noktada Kıpçaklara büyük benzerlik gösterirler. Ahıska Türkleri'nin fizikî yapıları Kıpçaklar'dan

biraz farklılık arz eder, bu farklılığın da iklim ve coğrafyaya istinaden değerlendirilmesi gerekir.

Yüksek dağ silsileleri ile çevrili olan Kafkaslar son derece sert bir iklime sahiptir, bu iklim yapısı bölge insanını soğuğa karşı dayanıklı hale getirmektedir. Coğrafi yapı dağlık olduğu için, fizik şartlar Kafkaslar'da ağırdır, soğuk beraberinde yağlı besinlerle güçlü bir şekilde beslenmeyi şart kılar. Hareketli bir hayat, temiz hava, tabii besinler, zengin gıda çeşitleri ve soğuk bir iklim, insan fiziğini az da olsa geliştirmiş olabilir. Bunun için Ahıska Türkleri'nin vücut yapılarının Kıpçak boylarından fizik olarak biraz daha gelişmiş olma durumu söz konusudur. Aynı şey, M.Ö. yüzyıllarda dağlık bölgelerde yaşayan Hun Türkleri için de söz konusudur. 20. asrın başlarında dağlık bölgelerde yapılan arkeolojik kazılar sırasında bulunan kurganlarda ele geçen Hun cesetlerinin fizikî özellikleri ilgililere odak merkezi olmuştur. Konar-göçer olarak step bölgesinde yaşayan Hunların cesetleri üzerinde yapılan incelemelerde erkeklerin boy ortalaması 1.65 - 1.70 - 1.75 cm olarak belirlenirken, dağlık bölgelerde yaşayan Hunların (Dağ Hunları) kurganlarından çıkan cesetlerin üzerinde yapılan incelemeler büyük farklılıkların olduğunu ortaya koymuştur. Dağ Hunları veya Orman Hunları olarak bilinen gurubun boy ortalamasının 1.75 - 1.80 - 1.85 cm kadar olduğu anlaşıncı diğer kurganlar dikkatle tetkik edilip açılarak bulunan cesetler incelenmiş, bu cesetlerin de boy ortalamalarının ve fizik yapılarının aynı ölçülerde olduğu görülmüştür. Bulunan cesetlerin brekisefal olması ve Türk geleneklerine uygun bir şekilde gömülmüş bulunmaları diğer şüpheleri ortadan kaldırmış, yapılan son incelemelerle Türk uruğları arasında farklı fizikî özellikler taşıyan boyların varlığı anlaşılmıştır.

Bu değişikliğin, iklimden ve coğrafi yapıdan kaynaklanmış olabileceği üzerinde durulmaya başlanmıştır. Benzer şekilde Ahıska Türkleri'nin görünümünün Kıpçak Türkleri'nden az da olsa farklılıklar sergilemesi bu sebeplere istinat edebilir. Fizikî farklılıklar, Ahıska Türkleri'nin yerleşmiş oldukları bölgede etnik yapı olarak (evlilik vb. sebeplerle) diğer milletlerden etkilenmeleri sonucunda da gerçekleşmiş olabilir. Ahıska Türkleri arasında Oğuz tipolojisi sergileyen örnekler de tespit edilmiştir, fakat bunların Azer, Terekeme, Kara Papak ve Dağıstan uruğları ile karışmış olma

ihtimali vardır. İsimleri zikredilen boylar arasında Oğuz menşeli olanların yanı sıra Kıpçak boylarına yakın olan (Dağlılar, Karaçay ve Balkarlar) boylar bulunduğu için Ahıska Türkleri'nin tipolojisinde fazla bir farklılık olmamıştır. Ahıska Türkleri'nin antropolojik yapısında; orta, uzun boylu bir fizik, geniş bir yüz, uzun düz veya az kemer bir burun, çatallı-düz çene, iri göz boşlukları küçük-normal boyutta mavi (gök mavisi, ve tonları), kahverengi, siyah gözler, sık (gür) sakal, soğuk havanın getirmiş olduğu kıllı bir vücut, iri kemik yapısı ve gelişmiş vücut özelliği görülür. Osmanlı Türkleri olarak da bilinen Ahıska Türkleri'nin kültürleri dışında Osmanlı fizyonomisi ile fazla bir benzerlikleri yoktur. 16. asırdan itibaren, Osmanlı Devleti bu bölgedeki Türk nüfusunu artırmak için girişimde bulunmuşsa da çeşitli problemler bir süre sonra bu iskân politikasının mecburi olarak terk edilmesine sebep olmuştur. Bölgeye yerleştirilen Orta Anadolu Türkleri sayı olarak yetersiz kalınca bölgenin nüfus yapısını değiştirememişlerdir. Ahıska Türkleri'nin, Osmanlı kültür kuşağı içinde kalmış olmaları, güçlü bir mensubiyetle kendilerini Osmanlı hissetmeleri için, psiko-sosyal bir alt yapı hazırlamıştır.

Başka bir mesele de Mesket-Misket isminin Ahıska Türkü ismi yerine kullanılması meselesidir ki, bu isim hiçbir anlam taşımamaktadır ve kesinlikle kullanılmamalıdır. Çünkü Ahıska adında olduğu gibi Mesket ismi de coğrafi bir adlandırmadır. Kaynaklarda, tarihî terminolojiye yerleşen ve Ahıska Türkü olarak zikredilen Türklerin isimlerini değiştirmeleri artık imkânsızdır. Objektif olarak bilinen birçok araştırmacı, Ahıska Türkleri'nin menşeiini Turan kavimlere bağlamaktadır. Bu güne kadar farklı iddiaları ileri süren araştırmacılar, tezlerini tam anlamıyla diğer kaynaklarla destekleyemedikleri için bu teoriler ilim aleminde kabul görmemiştir.

Kıpçak Türkleri'nin bu bölgedeki nüfuzlarını kaybetmesinden sonra Oğuz boyları Seyhun -Ceyhun nehirleri bölgesinden hareket ederek Kafkasları kontrolleri altına almış ve bu bölge tamamen Oğuzlaşmıştır. Oğuz Devleti'nin 10. asırdan sonra Türk boylarını siyas bir birlik altında toplaması ile, düzenli şekilde Kafkaslar'dan, Asya'nın iç bölgelerinden Anadolu'ya akınlar düzenlenilmeye başlanmıştır. Daha sonraki dönemlerde, boy beylerinin yönetimi altında

bulunan Oğuz grupları, 1038-1040 yılında Gaznelileri dize getirince hakimiyet mücadelesi sonuca ulaşmış ve durum tamamen netleşmiştir. Karahanlı ve Gazneli Devleti'nin gücünü kaybetmesi ile, artık Orta Asya'dan batıya doğru hareket eden Oğuz boylarının önünü kesebilecek hiçbir güç kalmamıştır. Yarı yerleşik bir hayata sahip olan Karahanlı ve Gazneli Devleti, hızla hareket halindeki Oğuz boylarını sınırlarda düzenli orduları ile durdurmuş, Maveräünnehir ve Kafkasya bölgesine vasil olmalarını engellemiştir. Artık bu set de kalkınca yeni keşfedilecek olan zengin topraklara konmak (yerleşmek) için yer arayan Oğuz boylarına vatan olmuştur. 9. ve 10. asırdan beri, Anadolu içlerine seferler düzenlenmekte, yavaş yavaş şartlar ve zemin hazırlanarak yerleşilecek yerler tespit edilmektedir. Bunun için Oğuz boyları çekirge sürüleri gibi büyük kitleler halinde Kafkaslara ve Anadolu'ya girmeye başlamıştır. Kafkaslar'daki ve Anadolu'daki yerleşim, 12. yüzyılda Selçuklularla kesinleşmiş ve artık Oğuz boyları bir devlet olarak bu bölgelerde varlık göstermeye başlamıştır. Selçukoğulları, Maveräünnehir, Cend, Belh, Nişabur şehirlerinin yanı sıra Kafkasları da kontrolü altına almış, Alparslan ve Melikşah, Azerbaycan'ın içlerine Ermenistan'a ve Gürcistan'a kadar ilerlemiş, buradan Doğu Anadolu üzerine akınlar düzenlemiştir. Kuvvetle muhtemel, Kıpçakların Avrupa'ya geçişleri sırasında Kafkaslar'da ve Gürcistan'da yerleşen Ahıska Türkleri, 12. asrın ikinci yarısından itibaren belirgin bir şekilde Oğuz boylarının etkisi altında kalmıştır. Ahıska Türkleri'nin, bu bölgede kesin olarak yerleşme dönemini gösteren en geçerli tarih, 11. ve 12. asırlardır. Bazı araştırmacılar (Avrupalı ve Rus), Ahıska Türkleri'nin kökenini İskitlere, Avarlara, Bulgarlara (Tatarlara) vb. Türk boylarına bağlasalar da bu tezlerin geçerlilik taşıma oranı düşüktür. Çünkü çok sayıdaki Kafkas halkı arasında son derece az bir sayı oluşturan Ahıska Türkleri'nin varlık gösterebilme şansı olmayacak ve bir süre sonra etnik olarak yok olup gideceklerdir. Etnik karışmalar ve bu bölgeden hızla geçen büyük kitlelerin önlerindeki küçük kavimleri sürükleyerek bölgeden uzaklaştırdıkları düşünülürse, Ahıska Türkleri'nin 11. asırdan önce bu bölgede tutunabilme şanslarının olmayacağı bilinmelidir. 11. ve 12. asırdan sonra bu bölgede

yerleşen ve Kıpçak Türkü oldukları (kültürleri, dilleri, antropolojik yapıları, gelenekleri yönüyle) kuvvetli bir şekilde iddia edilebilecek olan Ahıska Türkleri, Selçuklular'dan sonra Beylikler, akabinde ise Osmanlı Devleti'nin sınırları dahilinde kalmıştır. «*Osmanlıların 1573 yılında Gürcistan'ı fethetmesinden sonra, İç Anadolu Bölgesi'nden; özellikle Konya'dan, Tokat'tan, Yozgat'tan seçilen Türkler, Ahıska ve civarına yerleştirildi*» (Avşar, vd. 1995:15). Osmanlı Devleti'nin yönetiminde uzun süre yaşayan Ahıska Türkleri, zamanla tam bir Osmanlı kültürü örneği durumuna gelmiş ve Doğu Anadolu Türkleri ile bütünleşmiştir. «*1828 yazında Rusların eline düşüncüye kadar tam 250 yıl boyunca Çıldır / Ahıska Eyaleti'nin merkezi olan bu serhad şehrimize, birer sancak olarak şu yerler bağlı idi: 1. Bedre, 2. Azgur, 3. Ahılkelek, 4. Hirtıs, 5. Cecerek, 6. Ahıska, 7. Altunkale (Kabliyan), 8. Acara (Bu sancak 16 Mart 1921 Moskova'Antlaşması ile sınırlarımız dışında kalmıştır), 9. Maçakhel (Üçte ikisi Artvin'in Borçka İlçesi'nde, üçte biri Acara'da), 10. Livana (Artvin), 11. Pertekrek (Yusufeli), 12. Ardanuç, 13. İmirkhev, 14. Şavşat (Bu son 5 sancak, bugün Artvin ilimizdedir), 15. Oltu, 16. Narman, 17. Kamkhis (Bu son üçü şimdi Erzurum iline bağlıdır), 18. Poskov, 19. Ardahan, 20. Çıldır, 21. Küçük-Ardahan / Göle (bu son 4 sancak da bugün Kars Hindedir)*» (Avşar, vd. 1995:15). Osmanlı Devleti'nin Çıldır Eyaleti'ni kaybetmesinden sonra Ruslar, bu bölgeleri yavaş yavaş ele geçirmeğe başlamış ve Asya'nın içlerine kadar yayılmışlardır. Rusların yayılmaları sırasında en büyük problemlerle karşılaştıkları yer Kafkaslar olmuştur. Rus orduları, Çarlık döneminde de komünist rejim döneminde de Kafkaslar'da çok sayıda kayıp vermiştir. Kafkas halkları bağımsızlıklarını kolay kolay Rusya'nın eline teslim etmemişlerdir. Dağıstanlılar, Çeçenler, Balkar ve Karaçaylılar, Rus tarihinde hiçbir zaman kontrol altında tutulamayan azınlıklar olarak görülmüştür. Bunun için Ruslar, Kafkaslara ve Azerbaycan bölgesine büyük yatırım yapmamış, her zaman muhtemel isyanlar üzerinde titizlikle durmuşlardır. Nitekim, Rus uzmanların tavsiyeleri doğru çıkmış rejimin çöküş sesleri duyulmaya başlamadan Kafkaslar'dan sesler gelmeye ve bağımsızlık istekleri yükselmeye başlamıştır. Çarlık döneminde kurulan "İlimler Akademisi"nin yardımıyla bölge halklarının sosyolojisi, antropolojisi, tarihi, gelenekleri, etnolojisi,

linguistiği ve psikolojisi üzerine binlerce araştırma yapılmıştır. Yapılan başarılı çalışmalarla oluşturulan bilgi bankası yeni rejim tarafından mükemmel bir şekilde kullanılmış, Kafkaslar'da atılan her adım akademik çalışmalarda belirlenen stratejik tezlere göre şekillendirilmiştir. Bu bilgi bankasının değerlendirilmesi K.G.B.'ye, Temel Parti Örgütlerine ve Polit Büro'ya çok şey kazandırmıştır. Bir anlamda, hazır bilgi birikiminin Asya'da Ruslara yaşama ve gelişme şansı verdiği söylenebilir. Bugün A.B.D., Almanya, Fransa ve İngiltere de dahil olmak üzere hiçbir ülke Rusların Asya halkları üzerine yapmış olduğu araştırmaları gerçekleştirememiştir. Moskova, Leningrad ve Kiyev bu araştırmalarda merkez bölge olarak belirlenmiş ve ilmî neşriyat buralardan yönlendirilerek en küçük muhtar bölgede bile "Akademi Nauk" adı altında enstitüler kurulmuştur. Asya Tarihi üzerinde dünyanın en iyi Türkologları, Mongoloistleri ve Altaistleri yetiştirilmiştir. Bu çalışmaların bir kısmı neşredilmiş bir kısmı ise rejimin kontrolünde olan redaksiya heyetlerinin engeline takılmıştır. Neşredilmeyen ve ilmî yönleriyle önem arz eden bu eserler başta Azerbaycan olmak üzere birçok ülkede şimdi hızla neşredilmektedir. Sadece neşredilen süreli yayınların takibi bile bu işe verilen önemi göstermesi açısından bir kıstas olarak değerlendirilebilir. Kısaca tarih seyirlerine göz attığımız Ahıska Türkleri'nin eski dönemleri ile ilgili olarak ayrıntılı çalışmalar yapılmamıştır. 21. asırda Asya kökenli uruğlar üzerinde çalışmak üzere birçok araştırma projesi düzenlenecektir. Bu projeler, başta Fransa olmak üzere Avrupalı ülkeler ve Türkiye tarafından planlanmıştır. Yapılan çalışma programlarında özellikle Ahıska Türkleri'nin etnik yapılarının, sosyal yaşayışlarının, din akidelerinin unutulmaması ve dil özelliklerinin araştırılması gereğine dikkat çekmek istiyoruz. Özellikle Osmanlı arşivlerinin tasnifinin tamamlanmasından sonra 16. asırdan 19. asra kadar Ahıska Türkleri ile ilgili belgelerin bulunabilme durumu söz konusudur. Çıldır Eyalet defterlerinin ayrıntılı bir şekilde tetkikinden sonrada Ahıska Türkleri'nin hangi köylerde yaşadıkları, nüfusları, gelir kaynakları, mimar anlayışları, din yaşayışları vb. kültürel husûsiyetleri tespit edilebilecektir. Tabii olarak, bu saha ile ilgili araştırmaları yapmak Osmanlı Tarihi üzerinde

çalışan akademisyenlere düşen bir görevdir. Kıpçak boylarının bir kolu olan Ahıska Türkleri'nin 1944 yılında Stalin tarafından sürgün edilmesinden sonra, az bir gurubun dışında Kafkaslar'da ve Gürcistan'da Ahıska Türkü kalmamıştır. En son verilere göre Kazakistan'da (Fergana olaylarından sonra) 160.000, Özbekistan'da 65.000 olmak üzere B.D.T. ve diğer muhtar cumhuriyetlerde (200.000'e yakın) Ahıska Türkü yaşamaktadır. Ahıska Türkleri'nin nüfus dağılımı, bazı muhtar cumhuriyetlerde bazen 15 -20, bazılarında 6.000 kişiye kadar varan farklılık göstermektedir, yani Ruslar tarafından çok dağınık bir şekilde iskân edilmişlerdir. Ahıska Türkleri'nin bu dezavantajlarını etkisiz kılarak onları pozitif duruma getiren, doğum oranlarının yüksek olmasıdır. Ahıska Türkleri, Özbeklerden sonra en hızlı nüfus artışına sahip olan Türk uruğlarından biridir (Haşimoğlu, 1996). Fakat büyük bir kısmı çeşitli problemleri (tahkir, işkence, kamu kurumlarına alınmama vb.) göz önünde bulundurarak yaşadıkları devletin milliyetini kabullenmek zorunda kalmıştır. Ahıska Türkleri'nin üçte bire yakın bir bölümü de pasaportlarına Azer, Özbek, Kırgız, Kazak, Türkmen gibi isimlerin zorla yazılmasını istemese de çeşitli (bürokraside söz sahibi olma, milletvekili seçilme, elit bir kadroda yer alma vb) haklara sahip olabilmek için bu uygulamaya karşı çıkmamıştır.

20. asrın başlarında, Bağımsız Devletler Topluluğu'na, Bağımsız Türk Cumhuriyetleri'ne ve Muhtar Türk Cumhuriyetleri'ne yerleşmiş olan Ahıska Türkleri, buralarda yaşayan insanlara, Türk kültürünü tanıtmışlardır. Türk'ün sosyal yaşayışının tanıtılması açısından Ahıska Türkleri bölge halklarına örnek teşkil edecek aile hayatı sergilemektedirler. Asya'da Türk lâfzı telaffuz edilince, bölge halkı ilk önce (kendi aralarında yaşayan ve aile hayatlarını bildikleri) Ahıska Türkleri'ni, daha sonra ise Türkiye Türkleri'ni hafızalarında canlandırmaktadır. Bu bölgelere, 1991 yılının sonlarında gelmeye başlayan Türkiye Türkleri, Ahıska Türkleri'nin oluşturmuş olduğu hazır zemini değerlendirmiş ve ilişkilerini Asya'da yedi yılda hızla geliştirmişlerdir. Orta Asya'ya ve Rusya içlerine 1944 yılında Stalin'in bin bir zulümle ve zorla yerleştirdiği Ahıska Türkleri, bugün Türkiye Cumhuriyeti için Asya coğrafyasında stratejik açıdan büyük bir güç olarak yerlerini almışlardır. ■

KAYNAKLAR

- K. Akişev - M. H. Asilbekov - K. S. Aldajumanov, (1994), *Kazakistan Tarihi Köne Zamannan Buginge Deyin*, Almatı.
- A. P. Proştayn - Z. Torgakov, (1978), *Vspomogatelny İstoricheskiy Disiplini*, Almatı.
- C. Zeynal-E. İsmailov, (1993), *Şaman Efsaneleri ve Değişleri*, Bakü.
- D. E. Yermeev, (1975), *Etnogenez Turok*, Moskova.
- F. Kırzioğlu, (1992), *Kıpçak Türkleri, Yukarı Kür ve Çoruh Boylarında Kıpçaklar*, Ankara.
- G. Aydarov, (1995), *Kültegin Eskertkişi*, Almatı.
- H. Madanov, Ç. Musin, (1994), *Ulı Dala Tarihi*, Almatı.
- İ. Hara Davan, (1992), *Çingis-Han Kak Polkovodets i Yigo Nasledie*, Alma-ata. İ. Miziev, (1993), *Merkezi Gaşkaz'ın Etnik Tarihinin Köklerine Doğru* (Terc: S. Eliyarlı, M. Abdulla), İstanbul.
- K. Arslan, (1995), *Ahıska Türkleri*, Ankara.
- L. Gumilev, (1992) *Kiyal Patşalığın İzdeu*, (Terc: E. Jumabayev, P. Beysenov), Almatı.
- L. Gumilev, (1994), *Köne Türkter*, (Terc: R. İbrahimova), Almatı.
- Mahmud Kaşgar, (1993), *Tübi Bir Türk Tili* (Terc: K. Bakatayev), Almatı.
- M. Kalkan, (1995), *Orta Asya Türk Devletlerinde Ordu ve Savaş Stratejileri*, İzmir.
- , (1996), *"Türk - Moğol Kavimleri Arasında Tatarlar ve Menşe Meselesi"*, Türk Kültürü Dergisi, S. 393, Yıl. XXXIX.
- O. Süleyman, (1992), *Azi Ya*, (Terc: N. Seferoğlu), İstanbul.
- Ş. Mercan, (1998), *Müstefadü'l Ahbr f Ahval- Kazan ve Bulgar* (Akt: M. Kalkan), Ankara.
- T. Haşımoğlu, (1992), *"Kto Oni Turki ?"*, (Terc: M. Kalkan), Almatı.
- T. Haşımoğlu, (1996), *Kniga Narodnoy Pamyati*, Almatı.
- T. Sadıkov, H. Abdurahmanov, (1995), *Türk Alemi*, Almatı.
- Z. Avşar, F. Solak, F. Yorulmaz, (1994), *Yeni Bir Yüzyılın Eşiğinde Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri*, Ankara.

THE GENESIS AND HISTORICAL EVOLUTION OF AHISKA TURKS

Mustafa KALKAN

The instructor at the department of Turkology and the history of Central Asia, the faculty of Kazakh letters, the state university, Abay. The instructor at the department of history, Faculty of Education, Nigde University.

ABSTRACT

Ahıska is a region in the North of Georgia of Russia. Apart from the geographical name of the region within the borders of Georgia, the names of Turkish tribes have nothing to do with the area in question.

What is striking is the fact that the Ahıska Turks are different from the Oghuz tribes in terms of both tradition and language. In terms of physical structure the Ahıska Turks resemble the Kıpçak tribes rather than the Oghuz tribes. According to the findings of onomastics in the region, it was discovered that most of the names came

from the old Turkish but various other names came into existence as a result of the migrations of Georgian and Caucasian tribes to the region. After the coming of Oghuz state to the region and founding it as a central quarter, Ahıska underwent a process of total Turkification. After the Ottoman power in the region, the Turks of Ahıska were greatly influenced culturally. What is striking is the fact that the Turks of Ahıska felt themselves as Ottomans and maintained a life style in harmony with the Ottoman culture.

Key Words:

Ahıska, Misket, Gürcü, Tatar, Oghuz, Kıpçak

Наблюдения над происхождением и историческом развитии тюрков месхетинцев

Мустафа Калкан

Преподаватель, Отдел Истории Средней Азии и Турецкого языка Факультета Казахской филологии Государственного Университета имени Абая / Преподаватель, Отдел Педагогического Факультета Университета Нигде